

A MAGYAR SZÓ FESTŐMŰVÉSZE

Elégikus köszöntő

HERCEG JÁNOS

A háborús *Kalangyából* lép elem Ács József. Fiatalon, persze, a több mint négy évtized messzeségéből, fiatalon és komolyan mégis, engedetlen szöghajával, amitől zömök, mondanám: mokány alakja még külön is valami faraghatatlan keménységet kapott az én szememben, mint minden önálló egyéniség. Egy szegényparaszti konyhából lépett ki, kukoricát morzsoló öregember mellől, háttérben a sublóttal, a kecskelábú számlival, míg az ablakban egy cserép muskátli volt látható. A vastag kontúrokkal meghúzott rajza ennek a honyhának egy zentai népmese illusztrációja volt, a meséhez illő naiv bájjal, szögletesen és darabosan, a nehéz szegényparaszti élet világos és határozott egyszerűségével. Az ő élő alakját utólag identifikáltam a rajzzal, mintha tényleg egész fizikai valóságában onnan jött volna, a paraszti sors mélységéből. Mikor aztán személyesen is találkoztunk, még csak megerősítve láttam a magamban kialakult képet Ács Józsefről, aki akkorára már megjárta mint rajztanár Zentát és Topolyát, pedig nem volt rajta az isten világán semmi tanáros. Halk szavú volt, kevés beszédű, de amit mondott, azt mintha kétszer mondta volna, olyan súlya volt a szavának.

„Biztos szerkezeti felépítés és hideg tónusú színek jellemzik munkáját, amelyen a belgrádi Milunović hatását érezzük” — írta egy csendéletéről B. Szabó György, s én ezt a hatást legfőljebb a festői előadásban éreztem, míg maga Ács József kikezdetlen karaktere éppen a kemény kompozícióban mutatkozott. Több mint tíz évre volt szükség, hogy B. Szabó Györgyöt más belátásra bírjuk Ács művészetéről. Nem is annyira azért, mert ő változott meg. Ellenkezőleg! Akkori képeim még világosabb lett, hogy autentikus, ha a kifejezéssel mégannyira küszködő, a maga világképét kereső festővel van dolgunk. Ezt a küszködést viszont nehéz lett volna észre nem venni. Már csak azért is, mert a háború éveit alatt időnként egy-egy kiállításra összeverődött művészeket kész, befejezett tehetségeknek szerettük volna látni, a könnyed bravúrt is erénynek tekintve abban a sajátos törekvésben, amely itt is hangsúlyozni akarta különállásunkat.

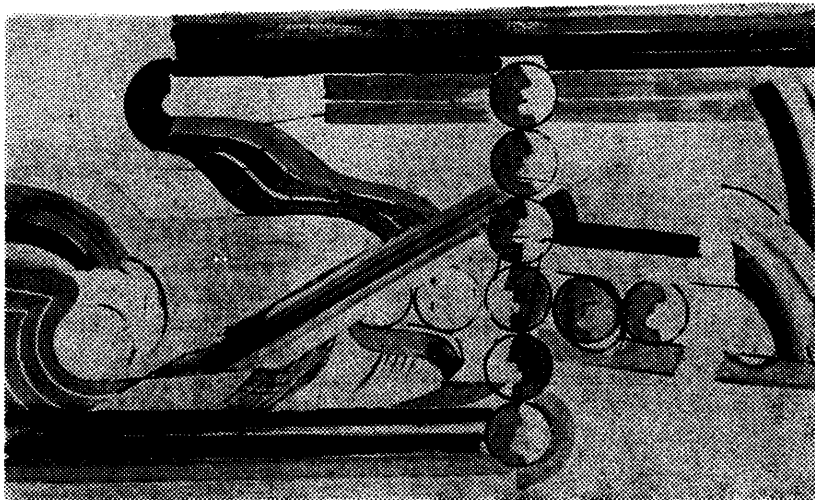
Az ötvenes évek közepén, a művésztelepek anyagi reménnyel kecsegtető korában az említett különállás már természetesen elvesztette politikai értelmét, de a Vajdaság, mint sajátos tájegység, itt is mind erősebb hangszúllyal jelentkezett. Mindenekelőtt persze Konjović már kialakult művészetében, hol a bácskai bőség, a búzatermő Kánaán harsogó színeivel, hol pedig ellágyulást és indulatot olyan európai hangon megszólaltatva,

Ács József: Csónakban, 1954. tusrajz, 28 × 33 cm

amelyből megint csak kicsengett a vidék örömeinek és fájdalmának felhangja. Ezeknek a művésztelepeknek Ács József volt a szervezője, s amíg hallgattak rá az illetékesek, csakugyan valamiféle kollektív életérzés tartotta össze a festőket, s a teljes szabadság mellett minden vásznon láthatók lettek, ha csak sejtelmesen is, az összetartozás, a szellemi kohézió jelei. Persze a munka célját és értelmét Konjović erős, szuggesztív befolyása határozta meg, de a második ember Ács József volt. „Magyar festészet, amit művel” — mondta róla Konjović, s Tornyaira vagy még inkább Koszta Józsefre, a sötétvörös és mélyzöld színek férfias zengésével a hagyományos alföldi piktúrára utalva, bár a komoran kék magas ég alatt Ács előadásában tisztán kihallatszottak az itteni, különféle hatásokból összeállt tájnyelv kantilénái. Minden utánérzéstől és anekdotától mentesen.

Aztán lassan elkedvetlenedtek a művésztelepi alapítók, szétszóródtak, ment ki-ki a maga útján tovább. Ács Józsefre a festészetten kívül más feladatok is vártak. Tanárt csináltak belőle megint, sőt igazgatót, mint-hogy az ő jellemére egy várat lehetett volna építeni. S a képzőművészeti kritika napi munkájának se volt avatott művelője. Ezt is ő vállalta, meditatív természet lévén, s a kompozíció felépítésének — mint hallhatuk már — elméleti mindentudója is. „Nem találkoztál vele?” — kér-

Ács József: Az Autós-sorozatból, 1967

dezte Konjović minden alkalommal újvidéki utamról hazatérve. Találkoztunk is futólag, fenn volt a műterme abban a házban, ahová jártam; fenn valami felhőkakukkvárban, ahogy elképzeltem, és nem jutottam fel hozzá soha.

Bennem a régi, a fiatal Ács József élt tovább, a szegényparasztházból kilépd, s képzeletemben tovább festette a hazai tájat és embereket, Zentán a maga sajátságos ambiensével már a Tiszával is; meg Topolyát és népét aratósztrájkok emlékével, kubikosok vonulásával hol Pestre, hol Belgrádba, meg talán már a kontraszt kedvéért is a vasárnapi úrinépet a Zichy-kert körül, napernyők alatt a hölgyek, s néha lóháton, félcilinderben az urak, úgyhogy Vidákovich Istvánnak, a felségsértés vádjával elcsapott bankigazgatónak is igaza lehetett ott Topolyán: „Csak a művészetért, a lovakért meg a nőkért érdemes élni!”

Úgy képzeltem, Ács fogja valóra váltani elődeinek álmát, Bicskey Péterét, aki összeroppant a kínálkozó lehetőségek óriási terhe alatt, s a mámorban keresett menedéket. Akárcsak Nagyapáti Kukac Péter, akit elriasztott a feladat, mert fel se tudott készülni rá. Ácsnak azonban mindene megvolt hozzá. Tudása, elmélyedésére hajlamos alaptermészete, s az a minden bohém vonást nélkülöző férfias komolysága, ahogy az élet különböző dolgaiban, különböző helyeken keményen meg tudta állni a helyét.

Úgy tűnt nekem, hogy azt a drámai feszültséget is kordában tudja tartani a művészetében, amely ennek az ő holtig szegénységben élő népének lázadó társadalmi perspektívát adott, Gombosék, Sinkovicsék

földalatti mozgalmában és aztán a Petőfi brigádban, miután eltűnt a Zichy-kerti korzó pittoreszk vonulása és voltak családok, ahonnan minden férfi harcra jelentkezett. Csakúgy Zentán is, ahol szintén csillagos zászlók alatt meneteltek és oly igaznak tűnt, amit énekeltek, hogy: Márványkőből, márványkőből van a Tisza feneke... S hogy mindez zengőn és tisztán és a realitás súlyával ott tündököl a vásznain. Ennek a mi külön világunknak a visszhangjával és egész népiünk sorsával a történelmi változások hol elsötétedő, hol napfényben ragyogó magas ege alatt.

Hogy mindezt csak áttételesen lehetett megfesteni? Igen, tudom. Korszerű hangvétellel és közben elfelejteni az egész nyomorult múltat, ehelyett megalkuvás nélkül, bátran menni a jövő felé. Frázisoktól mentesen, az anekdoták méla pipafüstjét elfújva, európai attitűddel megfogalmazni, amit mondanunk kell. Hadd menjen a bús pokolba, ami volt, s szabaduljunk meg végre a szánalmas provincializmustól, minden bezárkózás elkerülhetetlen velejárójától.

Ezt vette nagyon komolyan a szívére Ács József, miután a művésztelpek közösségi szelleme elfogyott, ahogy néha a levegő fogy el az ember körül. A művészi mondandó metasztázisában maga a festői kifejezés, nem a téma lett fontos a számára. Kritikáiban egyre lelkesebben figyelmeztette az újra, a szabadabb és nagyobb lehetőségekre. Én magam nem győztem csodálni óriási elméleti tudását ezekben a kritikákban, beláthatatlan festői kultúráját, miközben a befeléfordulásnak ebben a hidegen szikrázó introverziójában világosan és szuggesztíven vetítette ki okfejtését, gondolatainak ragyogásával nemcsak a fiatal festőket magával ragadva, de kortársainak egy részét is előbbre lökve ezen a parlagon. „Lássa, én is absztrakt festő lettem — mondta nekem egy már nem is egészen fiatal pályatársa a maga kiállításán. — Mert nagyon igaza volt. Ácsnak, amikor azt mondta: mikor hagyod már abba az anekdotázást? Nem látod, hogy kell festeni máma? Hát most így festek.” Mintha körzővel és vonalzóval megrajzolt idomokat helyezett volna el színesen a vásznain, melyekből valóban hiányzott az itt és most jelzései minden nálunk kialakult festői hagyomány.

Itt-ott egy-egy Ács-képet is láttam a tudatos kísérletezés eklektikus érzékenységgel, szolidan szerkesztve, tiszta színekkel robbanásig dinamikussá téve a témát. Minden izmust messze maga mögött hagyva, csaknem matematikai pontossággal fogalmazva, valóban a mai Európa nyelvén. Integrált korszerűség, mondtam magamban kicsit csalódva, s ugyanakkor irigyen is. Mert be kellett látnom, hogy én mindentől messze messze elmaradtam, holott korai fiatalságomtól fogva ilyen szabadon és a világ minden részén közérthetően szerettem volna megszólalni én is ezen a szellemi lapályon. Olykor még Konjovíc is hátat fordított önmagának a modern művészi korparancsnak engedve, amikor például vörösen izzó napkoronggal akart erőt és indulatot kifejezni. De csakhamar

visszatért — hova is? — a dajkadal emlékéhez, az anyanyelv tiszta kommunikációjához.

Így múlt el a fiatalságunk, sóhajtom most magamban elégikus hangulatban az ugyancsak hetvenkedő Ács Józsefet köszöntve, és utána nézek, ahogy egy régi fényképen derékig meztelenül, vakramára ragasztott kartonlappal a kezében Konjović mellett megy a bácskai tarlón, búzakereszteket festeni talán, míg messze, a láthatár peremén sötétben állnak a jegenyék a szélben.

EGY NÉVTELEN

NÉMETH ISTVÁN

(Neve talán a leggyakrabban előforduló magyar név. Beszélgettem már falverő Tóth Jánossal, zsákoló Tóth Jánossal, napszámos Tóth Jánossal, váltókezelő Tóth Jánossal, a fuvaros Tóth Jánossal, kútásó Tóth Jánossal, gazdálkodó Tóth Jánossal, becsüs Tóth Jánossal, halász Tóth Jánossal, temetőcsősz Tóth Jánossal, nincs magyarlakta falu Bácskában, Bánátban, ahol ne bukkanna az ember néhány Tóth Jánosra.

Vele az adai Halász Józsefben találkoztam először sok-sok évvel ezelőtt. Tudtam róla, hogy közgazdász és hogy a tekintélyes mezőgazdasági-ipari kombinát fejlesztési osztályának az igazgatója, de találkozásaink során sohasem a közgazdász igazgatóval, mindig az előzékeny, közlékeny, eredeti meglátású Tóth Jánossal beszélgettem. Tanácsát, segítségét kérve olyan dolgozók felkutatásában, akikről érdemes volna írni. Például aki a kombinát öntözőrendszerét ünnepélyesen beindította. Vagy a takarítónőről, aki egymaga, egyetlen keresetéből nevelte föl sokgyermekes családját.

Mindketten ahhoz az emberfajtához vonzódunk, amelyik a legnehezebb körülmények között sem adja föl a harcot, amelyik képes feltörni abból a mélységből, abból a „gödörből”, ahová beleszületett. Tóth János ezek közé az emberek közé tartozik.)

— Negyvennyolctól apám betegsége annyira elhatalmasodott, hogy állandó munkára, kenyérkeresésre alkalmatlanná vált. Ekkor kilencen voltunk odahaza: apám, az anyám, s mi heten, a gyerekeik. A legfiatalabb testvérem két éves volt, a legidősebb tizennyolc.

— Öreganyám házában laktunk. Klasszikus szegényparaszti első szoba, konyha, hátsó szoba. Mi az első szobában, öreganyám a nagynénimmel a hátsóban, a konyhát közösen használtuk.